

Tóth András

LÉPÉSKÉNYSZERBEN A HAZAI ENERGIAPOLITIKA

A hetekben reál- és nominál értéken egyaránt minden eddigi csúcst megdöntő olajár, illetve a közeljövőre immár egységesen magas, a 2005–2006-os 70 dollár közeli előrejelzéseket jóval meghaladó, 100 dolláros árat ígérő előrejelzések egyaránt mutatják: az energiaellátás minden eddiginél lényegesebb szerepet fog játszani a fejlett országok gazdasági és társadalmi életében, de az is előfordulhat, hogy még ennél is nagyobb mértékben rajzolja át a globális politikai erőviszonyokat.

A jelenlegi helyzet egyértelmű nyertesei a természeti erőforrásokkal rendelkező országok és vállalatok, vesztese viszont az azokat felhasználó ipari országok. De a vesztesek szegmense sem homogén. Nem mindegy, hogy valaki megfelelő stratégiával és politikával a közvetlen versenytársaihoz képest javítani tudja pozícióit, kihasználva a *status quo*-t felborító hatásokat, vagy ellenkezőleg, az új tendenciák következtében rosszabb pozícióba kerül a mezőnyhöz képest.

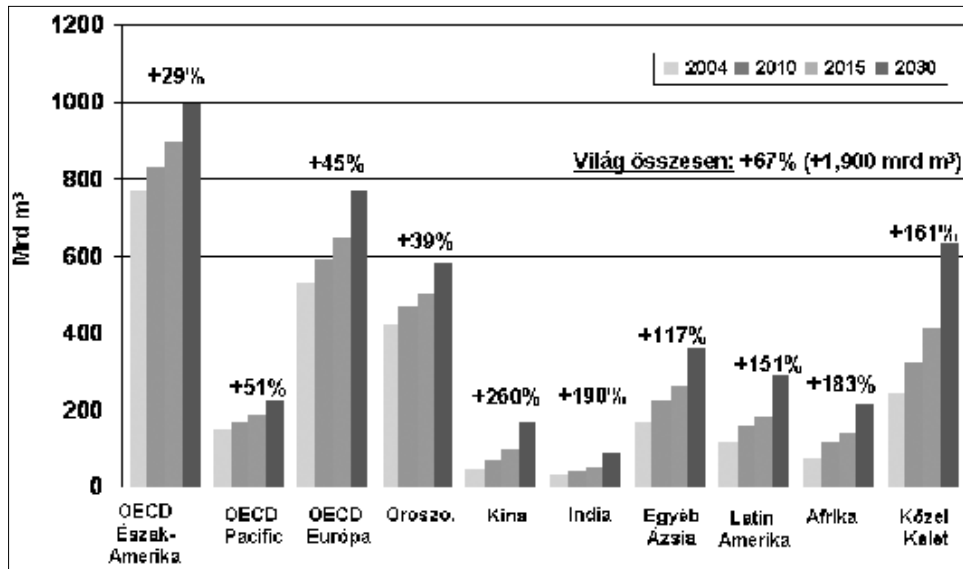
Energiaválság – amilyen még nem volt

Az 1973-as első olajválság kirobbanása óta többször került sor kisebb miniválságokra, ahogyan például az Öböl-háborúk idején is menetrend szerint emelkedett az olajár, majd a fegyverropogás elcsitulásával újra egy elfogadható szintre állt vissza. Az ingadozások oka a politikai eseményeken túl általában az olajpiac sajátos felépítése, a kereslet és kínálat kényes egyensúlya: mivel általában mind a kínálati, mind a keresleti oldal csak hosszabb átfutású projektekkel módosítható (kínálat: kitermelés növelése, kutatás-termelésbe történő befektetés növelése; kereslet: energiafogyasztás csökkenése, alternatív energiaforrások használata, energiahatékonyság növelése stb.), ezért bármely oldalon jelentkező pár százalékos változás igen jelentős áringadozást eredményezhetett. A 73-as olajválság idején ezt az OPEC által bejelentett le-

hetséges termeléskorlátozás eredményezte, amire középtávon a nyugati gazdaságok kiemelkedő energiahatékonyság-növeléssel reagáltak – ezáltal helyreállítva a kereslet-kínálat egyensúlyát, visszaterelve az árakat egy számukra elfogadható szintre.

Jelenleg viszont az ázsiai országok gazdaságainak dinamikus – és energiagazdálkodás szempontjából egyelőre az extenzív szakaszban lévő – fejlődése és a globális gazdasági bővülés, hasonlóan egyéb nyersanyagok piacaihoz, a kőolaj és a földgáz iránt is olyan keresletnövekedést eredményeztek, amelyet a jelenlegi kitermelési kapacitások nem képesek ellentételezni. A helyzetet súlyosbítja, hogy a 90-es évek végi alacsony olajár nem ösztönzött a termelői és finomítói kapacitások bővítésére, ezért az akkor elmaradt beruházások (kutatási, termelési projektek) hiányoznak a mai kínálati oldalról.

1. ábra. A világ teljes földgáz igénye évi 1900 mrd m³-rel nőhet meg 2030-ig

Forrás: IEA World Energy Outlook 2006.

Bár az elsődleges immunreakciók beindultak (soha nem látott összegeket fektetnek be a kutatásba, eddig gazdaságtalan mezők kezdenek termelni, új technológiákkal intenzifikálják a termelő mezőket, teret nyernek az alternatív energiaforrásoknak, ismét divatosak az energiahatékonysági projektek stb.), ezek átfutása időigényes, illetve hatásuk a jelen világgazdasági környezetben kérdéses is. A végeredmény ugyanis elsősorban attól függ, hogy az ázsiai országok folyamatosan növekvő igényeit ellentételezni tudják-e ezek az akciók?

Ezen kívül az energiatermelő országok sem érdekeltek az árak csökkentésében, hiszen a jelenlegi piac maximalizálja természeti erőforrásaik értékét, illetve megnöveli világpolitikai fontosságukat. Bár ezt Európában leginkább Oroszország esetében látjuk, ez a felértékelődés a kisebb energiahatalmak (Venezuela, Líbia, Algéria stb) esetében is megfigyelhető.

Az energiafegyver tehát középtávon bizonyosan jelentős tényező lesz a világpolitika alakulásában. A kérdés csak az, hogy a termelők hogyan tudják ezt hosszú távú érdekeik érvényesítésére felhasználni, a felhasználók pedig hogyan tudják a hosszú távú károkat kiküszöbölni?

Oroszország – a medve elszabadult

Az orosz gazdaság számára kiemelkedő fontosságú a nyersanyagok, ezen belül is az energiahordozók exportja. Az orosz költségvetés mintegy negyedét jelenleg az energiahordozókból származó bevétel adja, de a magánszféra beruházásaiban is jelentős tételt képvisel az energiaszektor. Sok elemző ezt egy „róka fogta csuka”- helyzetként értékeli, azaz hogy az orosz gazdaság függ az energiaszállításoktól, ezért nem engedheti meg, hogy az esetleges szállítási bizonytalanságok miatt vevői elpártoljanak tőle és alternatív forrásból/másfajta energiahordozóból lássák el magukat, mert ez az orosz gazdaságnak a 98-as válsághoz hasonló összeomlásával járna. Viszont Oroszország jelenleg rendkívül pragmatikusan dolgozik ennek a helyzetnek a megváltoztatásán, egyúttal maximalizálja az energiakészletei hosszú távú értékét.

A profitmaximalizálás két mozgatórugója az ár maximalizálása és a folyamatos felvevőpiac biztosítása. Ezek optimalizálása egy egyszerű filozófia mentén történik: én tudjak bárkinek eladni, de a vevőim lehetőleg ne tudjanak mástól venni. Tehát a verseny a keresleti oldalon jelentkezzon a termékért, és ne a kínálati oldalon, a források között. A stratégia megvalósítása alapvetően egy kulcstényezőn múlik: az ellátó infrastruktúra ellenőrzésén. Mivel a földgáz lényegesen körülményesebben szállítható, mint a kőolaj, ezért a lokális piacok likviditását alapvetően az ellátó infrastruktúra határozza meg. Az a forrás látja el az adott területet, amely fizikailag képes oda eljutni.

Az ár maximalizálása érdekében Oroszország egyrészt megpróbálja korlátozni földgázforrások versenyét saját piacain, másrészt kiszélesíteni saját értékesítési lehetőségeit.

A források versenyének korlátozása érdekében Oroszország a gáz OPEC-szervezésén túl elsősorban az infrastruktúrát próbálja ellenőrzése alatt tartani. Jó példa erre az ex-szovjet tagköztársaságok földgáztermelésének nyomott áron történő felvásárlása, amire kizárólag az biztosít lehetőséget, hogy ezen országok nem rendelkeznek alternatív szállítási útvonalakkal, csak Oroszországon keresztül tudják eljut-

tatni termelésüket a fejlett piacokra. Hasonló okok állnak a Kaszpi-tengeri földgázvezeték, illetve a Nabucco-vezeték elleni küzdelem mögött is.

Ezzel szemben Oroszország nagyon aktív a saját exportlehetőségeinek bővítésében – szintén az infrastruktúrafejlesztéseket használva. Ez vonatkozik mind az Indiát és Kínát célzó gázvezeték építési tervekre, mind pedig a cseppfolyósított földgáz exportját lehetővé tévő LNG terminálok építésére – amelyre Oroszországnak jelenleg egyáltalán nem lenne szüksége, hiszen a termelését bőven meghaladó export csővezetékcapacitással rendelkezik. Viszont az export infrastruktúra fejlesztése és diverzifikációja lehetővé teszi, hogy az orosz gáz olyan piacokon is megjelenjen (USA, Nyugat-Európa) ahol eddig nem volt értékesítési lehetősége.

A felvevőpiacok garantálását célozza az alternatív földgázszállítók kizárásán túl a jelenlegi célországok infrastruktúra-szolgáltatóinak felvásárlása is. A Gazprom jelenleg minden, a gázellátáshoz szükséges eszközt vesz, ami eladó, legyen az szállító- vagy elosztóvezeték vagy gáztároló. Bár az európai szabályok nem teszik lehetővé, hogy az infrastruktúra szolgáltatók előnyben részesítsék bármely ügyfelüket, de a vállalatok kontrollja sok szempontból behatárolja egy régió mozgásterét, például neheztelheti az alternatív forrásokhoz való hozzáférést biztosító infrastruktúra kiépítését. Az infrastruktúracégek birtoklása ezért megkerülhetetlen pozíciót biztosít a tulajdonosnak, minimálisra csökkentve az adott piacról való kiszorulás veszélyét. Egy termelő esetleg helyettesíthető másik termelővel – de egy hálózatüzemeltető már bajosan.

A „róka fogta csuka”- helyzet ezért lassan egyoldalúvá válik. Oroszország válogathat a vevők között, tehát nem az orosz földgáz versenyez, hanem az orosz földgázért állnak majd sorba az országok. A várható tendenciák fényében Európának közvetlen versenybe kell szállnia az orosz forrásokért a feltörekvő ázsiai gazdaságokkal.

Európa, a független?

Az EU jelenleg földgázszükségleteinek csak mintegy 25%-át szerzi be Oroszországtól, ezért elméletileg nem kellene aggódnia. Viszont a kép várhatóan drasztikusan megváltozik a jövőben, mivel a belső kitermelés (angol és holland mezők kimerülése) és a norvég termelés csökkenése, valamint a dinamikus növekvő fogyasztás miatt az import dinamikus emelkedésére számíthatunk. De a pesszimista elképzelések szerint sem haladja meg az orosz földgáz részaránya a 35%-ot, mivel az EU lehetőleg nem egy forrásból kívánja beszerezni a hiányzó mennyiséget, úgyelve a diverzifikált struktúra megtartására – esetleg még magasabbármellett is.

Az EU fő ellenlépései két szinten valósulnak meg: közösségi és országos szinten.

Az EU közösségi szintű lépéseit foglalja össze az EU 2007 januárjában megjelent energiapolitika tervezete, amely a kínálati oldal bővítése érdekében támogatja az alternatív infrastrukturális beruházásokat (mint például a Nabucco-vezeték) és az

energiapartnerség kialakítását olyan országokkal, amelyek segíthetnek a diverzifikált ellátás fenntartásában. Ezen felül az EU-n belüli energiatermelés részarányának megőrzése, ezáltal az ellátásbiztonság növelése érdekében a megújuló energiaforrások részarányának 20%-os szintre való emelése is része a tervnek. A keresleti oldalon pedig a klasszikus válasz az energiahatékonyság növelésén keresztül az energiafogyasztás csökkentése.

Bár az energiahatékonyság növelése és a megújuló energiaforrások használata a korábbi energiaár-robbanások esetén megfelelő válasznak bizonyultak, az eltérő kiváltó okok miatt a végeredmény a jelen esetben kétséges. De ettől függetlenül befolyásolhatja az EU relatív pozícióját, tehát a magas energiaárak fennmaradása esetén is javulhat az EU versenyképessége más gazdasági térségekkel szemben.

A fenti lépéseken kívül az EU kivételes figyelmet fordít a földgázverseny szempontjából kritikus infrastruktúra kérdésre, amely jelenleg a legnagyobb veszélynek van kitéve. Az EU az infrastruktúra-vállalatok felvásárlását megakadályozandó a viszonyosság elvét alkalmazná bizonyos esetekben, tehát nem járulna hozzá olyan országok vállalatainak tulajdonszerzéséhez EU infrastruktúra-szolgáltatókban, amelyek nem biztosítanak lehetőséget az EU-vállalatok tulajdonszerzésére a saját országukban. Ezt a Gazprom elleni megoldást erősítheti a tulajdonosi szétválasztás követelménye is, amely előírná, hogy földgázszállító és földgázelosztó cégben földgáztermelésben és -kereskedelemben érdekelt tulajdonosok nem rendelkezhetnek többségi tulajdonnal – és az EU ezt a követelményt az EU-n kívüli tulajdonosokra is kiterjesztené.

Tagállami szinten az országok lokálisan próbálják az EU-megközelítést megvalósítani, pár speciális elemmel kiegészítve.

A külföldi tulajdonszerzést elkerülendő a stratégiai szempontból kiemelten fontos infrastruktúracégek az EU számos országában állami tulajdonban vannak, ezért elengedhetetlen felvásárlásuk lehetetlen.

Fontos lépés még, hogy állami/önkormányzati vállalatokon keresztül az egyes országok megpróbálják a saját ellátásukhoz szükséges forrásokat egyre nagyobb hányadban saját tulajdonú forrásból fedezni, ezért külföldi kutatási és termelési projektekbe fektetnek. A nemzeti társaságok által külföldön megszerzett források (termelő mezők, koncessziók) biztosítják hosszú távon az ország ellátásához szükséges mennyiséget.

Ezen felül az országok megpróbálják minél hosszabb távra szerződéses úton biztosítani a szükséges forrásokat. Több nyugat-európai ország már 2030-ig megkötötte a számára szükséges orosz gáz szállítására vonatkozó szerződést, megelőzve ezzel azt, hogy majd másokkal kelljen vetélkednie ezekért, illetve szorult helyzetben kényelmetlen alkut kelljen kötnie az ellátásért.

Összefoglalva: az EU és a felkészültebb tagországok a jövőbeni helyzetre készülve szisztematikusan próbálják az energiaellátástól és az orosz földgáztól való függést csökkenteni, gazdasági és politikai mozgásterük megőrzése érdekében.

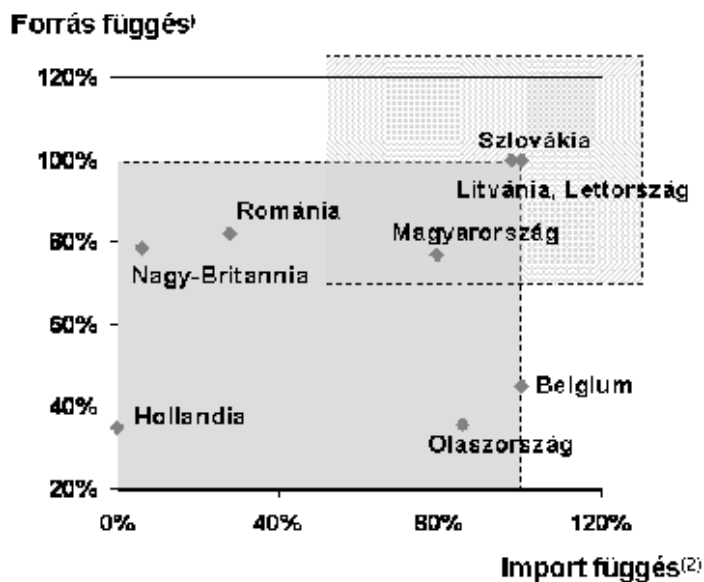
Magyarország ismét későn ébred

Magyarország az EU egyik legkritikusabb helyzetben lévő országa energiaellátás, ezen belül is a földgázimportterén.

A hazai importstruktúrában az energiahordozók 15-17%-os súlyt képviselnek, tehát a dráguló energia a külkereskedelmi mérlegünk jelentős romlásához vezet, és mivel a magyar gazdaság energiahatékonysága messze elmarad az EU 15-ök szintjétől, ezért ez versenyképességünk további fajlagos romlását eredményezheti. A hazai primer energia felhasználásában a földgáz részaránya meghaladja a 40%-ot is, ráadásul ezt a stratégiai szempontból jelentős igényt körülbelül 75%-ban importból, túlnyomó részben orosz importból fedezzük – és a hazai kitermelés csökkenésével ezen arányok várhatóan tovább romlanak.

A jelenlegi helyzet alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a hazai ellátásban az orosz földgáz megkerülhetetlen, részaránya még az optimista forgatókönyvek szerint sem csökkenhet 60% alá, pesszimista forgatókönyvek szerint ez az arány elérheti a 90%-ot is – szemben a jelenlegi 23%-ról várhatóan 30-35%-ra növekvő EU-átlaggal.

2. kép. Diverzifikáció szempontjából hazánk az egyik legkiszolgáltatottabb ország Európában

(1) A legnagyobb import forrás részaránya (2) Import aránya a fogyasztásban

Forrás: BP statistical review 2006; IEA Natural Gas Statistics 2006; Erogas statistics 2005

Megjegyzés: Azon EU-országok, ahol a földgáz aránya a primer energia felhasználásban eléri a 25% ot above 25%.

A jelen körülmények alapján a hazai helyzet szinte kilátástalan: növekvő árak mellett kell versenyeznünk egy számunkra kritikus, nehezen helyettesíthető erőforrásért, nálunk hatékonyabb, gazdagabb, gazdaságilag versenyképesebb országokkal úgy, hogy micsak egyetlen lehetséges szállítóhoz férünk hozzá.

Ennek fényében hazánk számára kiemelten fontos a földgázkérdés hosszú távú kezelése. Ezzel szemben ez – a lakossági áremelésektől eltekintve – csak igen ritkán kerül a közvélemény és a politika érdeklődésének középpontjába. A jelenlegi helyzet több területen elmarad a kívánatostól, illetve számos kérdésben lemaradtunk a nálunk jóval korábban lépő európai országoktól.

- *Földgázszükséglet meghatározása.* Az energiapolitika aktuális tervezete szerint az állam nem kíván szerepet vállalni az energia portfólió meghatározásában, azt a piacra bízva. A piac viszont hosszabb távon szuboptimális, fenntarthatatlan megoldásokhoz vezethet, pont ezen hatások/externáliák kivédése lenne az állam egyik feladata. Ezért célszerű lenne az ország számára elfogadhatónak tekinthető forrásstruktúrát definiálni – ha már ez korábban nem történt meg. A hazainál sokkal kevésbé kiszolgáltatott piacgazdaságok aktívan beavatkoznak, ha hasonló kérdéssel szembesülnek. Jó példa erre Nagy-Britannia, ahol a nettó földgázimportórré válásra, illetve az emelkedő árakra való reagálásként ismét felmerült az atomenergia alkalmazása.
- *Az orosz kérdés rendezése/források biztosítása.* Az ország ingadozása az EU és az orosz kapcsolat között a legrosszabb választható stratégia, mert mindkét oldal felé bizonytalanságot sugall és a kiszámíthatatlanság érzetét kelti. Ezenfelül az orosz kapcsolat az eddig mindkét fél részéről maradéktalanul betartott hosszú távú szerződések miatt kiszámítható és viszonylag kockázatmentes volt. Ezért szükséges lenne meghatározni az ország szempontjából még elfogadható függést jelentő orosz gázmennyiséget, és azt még a versenytársak ébredése előtt le kellene szerződnie. A jelenlegi bizonytalan helyzet és a kérdés elodázása Magyarország tárgyalási pozícióit rontja és a hosszú távú ellátásbiztonságot veszélyezteti. Ezt indokolja az is, hogy a szemfülesebb országok már leszerződtek a számukra szükséges forrásokat, az exportálható orosz termelés mások részére történő teljes leköltése pedig Magyarország gázellátásának teljes ellehetetlenüléséhez vagy drasztikus drágulásához vezethet.
- *Alternatív források meghatározása és biztosítása.* Az orosz földgázon kívül esetleg szükséges egyéb forrásokat is biztosítani kell. Ez lehet alternatív földgázforrás, helyettesítő energiahordozó, fogyasztáscsökkentés stb. Jelenleg ezen a területen nem folyik aktív tevékenység, illetve a hiányzó állami iránymutatás miatt a potenciális befektetők még kívánnak. Viszont szükséges a potenciális alternatívaként kezelt megújuló energiaforrások ösztönzésének teljes újragondolása, mivel a kampányszerű beavatkozások olyan, nem hatékony, állami támogatás nélkül életképtelen és energiagazdálkodási szempontból is megkérdőjelezhető megoldások

- elterjedését tehetik lehetővé, mint például a faapríték- vagy szalmatüzelésű erőművek.
- *Infrastruktúra-fejlesztés.* Az ország érdeke a források diverzifikációját lehetővé tevő beruházások megvalósulása mind nemzetközi, mind nemzeti szinten. A jelenleg folyó infrastruktúra-bővítések semmiféle forrásdiverzifikációt nem tesznek lehetővé, ezért hozzájárulnak a jelenlegi helyzet bebetonozásához, tovább rontva az ország tárgyalási pozícióit a földgázbeszerzés területén. Hasonló projektek esetében a diverzifikáció kulcsfontosságú döntési kritérium kellene hogy legyen a jövőben. Ezenkívül célszerű lenne az EU-mintához hasonlóan a földgázforrások diverzifikációját biztosító infrastruktúraelemek esetében prioritási projekteket is meghatározni, amelyek megvalósítását az állam valamilyen módon ösztönzi.
 - *Energia felhasználás javítása.* A jelenlegi környezet- és gazdaságpolitika nem ösztönzi az energiahatékonyság növelését. Jó példa erre a fogyasztást ösztönző lakossági kompenzációs rendszer működtetése az elmúlt években, vagy az energiatakarékossági pályázatok keretösszegeinek folyamatos csökkenése és felhasználásuk nehezítése. Az energiahatékonyság javítása kulcstényező lehet a jövőben, ezért ennek prioritásként kellene szerepelnie a gazdaságpolitikában és az EU-források allokációjában.
 - *Szakigazgatás súlyának növelése.* Az energiakérdés elhanyagoltságát jelzi az is, hogy az államigazgatásban az energiaszektor alulpozicionált. A szakmai irányításért 2006-ig egy helyettes államtitkárság volt felelős, és a tervekkel szemben – a világtrendekkel ellentétesen – az államigazgatási reform keretében az energiaszektor súlya tovább csökkent. Ma egy szakállamtitkár felelős az energiaszektor, a távközlési szektor és a közlekedés irányításáért, a stratégiai szintű koordinációért. Ez a szint kevésnek bizonyult az energiaellátás megfelelő szintű irányításához, ezért a kérdés súlyával összhangban lévő szakigazgatási pozíció kialakítása lenne szükséges.

A jelenlegi állapotban tehát hazánk ismét leszakadóban van, nem kezdtük meg időben a felkészülést egy olyan folyamatra, amely drasztikus hatást gyakorolhat a régió gazdaságára és politikai berendezkedésére.

Bár olyan stratégia nem létezik, amely az ország energiafüggőségét és az orosz földgáz domináns szerepét a hazai piacon meg tudná szüntetni, a nemzetközi trendekre gyorsabban és hatékonyabban reagáló hazai politika és gazdaságpolitika jelentősen csökkenteni tudná ezen faktorok negatív hatásait Magyarországra mind gazdasági, mind politikai téren.

Magyarország számára veszélyeket és lehetőségeket egyaránt rejt a jelenlegi állapot. A jövőnk érdekében ezért végre megfelelően kimunkált és jól végrehajtott stratégiára lenne szükség.